

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-000-1-21>

ФАКТЧЕКІНГ У РОЗСЛІДУВАЛЬНІЙ ЖУРНАЛІСТИЦІ

Кубко В. П.

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри інформаційної діяльності та медіакомунікацій
Одеський національний політехнічний університет
м. Одеса, Україна*

Перевірка чи верифікація (пізньолат. *verificatio* – підтвердження; лат. *verus* – істинний, *facio* – роблю) даних завжди була одним із важливих процесів у журналістиці. На цей час через швидкий розвиток цифрової комунікації сфера застосування цього методу значно розширилася. З одного боку, вести розслідування легше і швидше, з іншого боку, повсякчас постає питання, яка інформація важлива і правдива, а яка несуттєва чи загалом фейкова (англ. *fake* – фальшивий, підроблений). Метою розслідування є здобуття інформації, яку слід критично перевіряти. Тому наразі актуальним є фактчекінг як метод журналістського розслідування, який не тільки перевіряє достовірність факту, але й аналізує його, з'ясовує обставини та наслідки впливу.

Сучасна розслідувальна журналістика, хоча й має вагоме підґрунтя, проте така ж молода, як і незалежна Україна. Водночас історія цього напрямку вітчизняної й зарубіжної журналістики нараховує понад півтора століть, цим методом користувалися найвідоміші журналісти двох попередніх століть, талановиті літератори і навіть геніальні поети. У радянський період журналістика здебільшого «обслуговувала» партію, висвітлювала соціалістичний спосіб життя та займалася вихованням патріотичного, морально стійкого громадянина, а негативні риси суспільства показувалися лише як критика окремих недоліків і мова про суто розслідування не йшла. Радше як виняток, О.О. Тертичний наводить приклад розслідувань, що проводила «Літературная газета» під назвою «Експерименти ЛГ» [5, с. 7]. З перебудовою та набуттям незалежності розслідування стали своєрідним очищенням «авгієвих стаєнь», адже без такого очищення неможливо побудувати демократичне вільне суспільство. Крім того, важливо привертати увагу громадськості до публікацій, на основі яких вибудовується громадська думка.

У недавній історії України досить вагомими стали такі журналістські розслідування, як «Державний переворот» (1996), автор: В. Карпенко; «Кучма, який живе в ілюзіях» (1999–2000), автор: Г. Гонгадзе; «Перевертні» (2002), газета «Сьогодні»; «Син Бога» (2005), автор: С. Лещенко; «Найкращий дім» (2008–2009), газета «Сьогодні»; «Вишка для Бойка» (2011), автори: Ю. Ніколов, О. Шалайський; «Таємниці “Межигір’я”. Розкіш султана» (2011), автор: С. Лещенко; «Вбивство

Павла» (2017), автори: Анна Бабінець, Дмитро Гнап, Олена Логінова; фільм-розслідування «Я – бот» (2019), автори: Євгенія Моторевська, Дмитро Реплянчук, Василь Бідун (за матеріалами видання «Телекритика» (URL: <https://telekritika.ua/uk/8-zhurnaliststskih-rozsliduvan-yakivplinuli-na-istoriyu-nezaleznoi-ukraini/>)). Як бачимо, розслідування можуть вплинути на історію країни, змінити громадську думку й теми суспільного дискурсу як на політичних та адміністративних рівнях, так і на побутовому.

Ще в 1852 році Джон Делейн (головний редактор «The Times») сказав: «Обов'язок журналіста, як і історика, – насамперед знайти істину, а не тільки частувати свої читачів тим, що їм хоче сказати уряд» [цит. за 3, с. 13]. А французький практик і теоретик журналістики Ж. Мурікан вважає, що «розслідування – це полювання на факти, які дозволяють читачеві зрозуміти те, що він має зрозуміти» [4, с. 8]. У загальному це про високий рівень етики, про стандарти журналістики, а також про те, що скласти думку про предмет розслідування можна лише за наявності достатньої правдивої інформації.

Фактчекінг (англ. *fact checking*) – це перевірка викладених у статті фактів, балансу думок, висвітлення позицій сторін перед публікацією. Кожен факт повинен бути доведений – це має бути або документ, або інший доказ, який його підтверджує. Наприклад, жоден сюжет програми «Слідства. Інфо», що представляє гострі розслідування на актуальні для суспільства теми, не виходить без юридичної експертизи. Медіаюрристи Інституту розвитку регіональної преси (ІРПП) проводять допублікаційну експертизу сюжетів з метою зниження правових ризиків, а також допомагають журналістам із доступом до публічної інформації.

Фолькер Лілієнталь у книзі «Розслідування» [3] акцентує увагу на тому, що пошук є основою журналістики і методом, яким потрібно оволодіти і який слід систематично застосовувати. Пошук сприяє підвищенню якості і це важливо лише тоді, коли факти, які лягли в основу розслідувальної картини дійсності, є коректними, тобто були верифікованими.

Традиційно фактчек має значення як заключний етап перевірки і правок між написанням і оприлюдненням матеріалу. Це ж підтверджує журналістка-розслідувачка сербського видання KRIK та фактчекерка Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP) Божана Павлович: «Журналістика розслідувань вимагає глибокого, серйозного фактчекінгу. Це – останній етап у процесі роботи над розслідуванням, під час якого ми перевіряємо інформацію у статті на відповідність первинним джерелам» [6].

За твердженням О. Гороховського, у першу чергу фактчек – це потужний, дієвий інструмент викриття політичних маніпуляцій та фактичних спекуляцій болючими соціальними темами, яскравий засіб демонстрації реальної компетенції політиків та чиновників, платформа для глибоких розслідувань, підкріплених фактами з відкритих джерел,

що практично унеможливило звинувачення у заангажованості та суб'єктивності [2, с. 6].

Крім традиційної верифікації, яка здавна застосовувалася у медіа для перевірки даних, останніми роками у всьому світі став популярним рух фактчекерів, тобто журналістів, які перевіряють заяви політиків та інших осіб на правдивість. Крім того, фактчекінгом займаються не лише журналісти, які проводять розслідування. Нині великі медіа (напр., нім. «SPIEGEL Media» чи америк. «The New York Times») мають окремі відділи, що проводять відповідну верифікацію, спеціалістів цих відділів називають «фактчекерами». Наприклад, за стандартами італійської фактчекінгової організації Pagella Politica, кожну заяву (*політика* – курсив наш В.К.) перевіряє щонайменше два-три фактчекери. Це дозволяє збалансувати остаточну версію матеріалу та дотриматися об'єктивного підходу. Насамперед перевіряються цифри, оскільки їх доволі швидко можна уточнити в реєстрах чи статистиці.

Загалом, перевіряються публічні заяви, обіцянки, публікації в ЗМІ, фото-, відео-, достовірність події або фактів події, акаунти, веб-сайти тощо. Тобто, перевіряються усі зазначені факти, але не перевіряються судження. Фактчекери звертають увагу найбільше на такі аспекти: імена і назви, цифри і статистика, упереджене ставлення, цитати, бекграунд і контекст [1]. Фундаментальні аксіоми щодо перевірки інформації наведено у «Посібнику з верифікації» (Verification Handbook), виданому Європейським центром журналістики [6].

Джерелами пошуку інформації може бути офіційна сторінка відомої особи, інтерв'ю, бізнес-реєстри, зокрема офіційний реєстр Мініюсту та судовий реєстр, сайти «Prozorro», «ЄДата», «Clarity», «Youcontrol», кадастрова карта «Gisfile» та ін. Тобто, фактчек спирається у побудові доказової бази тільки на відкриті офіційні джерела інформації. Насамперед, це всі ресурси, інформація яких знаходиться у публічному доступі, а компетенція самих платформ не викликає професійних сумнівів, визнана у своїй галузі та експертами.

В Україні нині фактчекінг представлений ресурсами, серед яких: Stopfake.org (основна діяльність направлена на боротьбу з антиукраїнської пропагандою, заявами і фактами, спрямованими на дискредитацію України; VoxCheck (заснований і працює на базі незалежної аналітичної платформи VoxUkraine і систематично перевіряє заяви топових політиків); FactCheck (аналітична платформа, фахівці якої, крім того, що аналізують заяви українських політиків та можновладців за класичною методикою фактчек, розробляють нові підходи і формати фактчеку, здійснюють наукову-дослідну діяльність у цьому напрямку, просувають фактчек у регіони країни шляхом проведення тренінгів.

Таким чином, фактчекінг у розслідувальній журналістиці – не звенення непорушних правил, хоча правила є і вони загалом функціонують як стандарти журналістики. Це, перш за все, відповідальність, зацікав-

леність і небайдужість журналіста-фактчекера, розуміння медіаландшафту та знання технологій і сервісів.

Література:

1. Вірна Н. Чому розслідувальним ЗМІ в Україні потрібен фактчекінг і з чим його їдять. *Інститут масової інформації*. 22.12.2014. URL: <https://imi.org.ua/articles/chomu-rozsliduvalnim-zmi-v-ukrajini-potriben-faktcheking-i-z-tsim-yogo-jidyat-i854> (дата звернення 19.11.2020)
2. Гороховський О. М. Фактчек як тренд розслідувань: можливості та перспективи: практичний посібник. Дніпро: Ліра, 2017. 133 с.
3. Лілієнталь Фолькер. Розслідування. Пер. з нім. В. Климченко. Київ : Центр вільної преси, 2016. 135 с.
4. Мурікан Ж. Журналістське розслідування. Київ : ІМІ, 2003. 176 с.
5. Тертычный А. А. Расследовательская журналистика. Москва : Аспект пресс, 2002. 256 с.
6. Ярошук О. Фактчекінг – данина моді чи запобіжник брехні? *ZMINA*. 26 вересня 2019. URL: <https://zmina.info/articles/faktcheking-cze-danyna-modi-chy-bazovuj-standart/> (дата звернення 20.11.2020).
7. Посібник з верифікації. URL: http://texty.org.ua/pg/book/Oles/read/55735?a_offset=(дата звернення 20.11.2020)